

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA KREATIV FIKRLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20003361>

Yigitaliyeva Shohsanamxon Isag'ali qizi

Qo'qon davlat universiteti

v.b dotsenti, (PhD)

Abdumalikova Madinabonu Alimardon qizi

Qo'qon davlat universiteti

Ta'lim tarbiya nazariyasiva metodikasi

yo'nalishi 1-kurs magistranti

e-mail: abdumalikovamadina475@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida kreativ fikrlashning nazariy-metodologik asoslari ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Kreativ fikrlash tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati ochib berilib, uning o'quvchilarning intellektual rivojlanishidagi o'рни asoslanadi. Shuningdek, kreativlikni shakllantirishga doir zamonaviy yondashuvlar, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metod va texnologiyalarning nazariy jihatlarini tizimli ravishda yoritiladi. Tadqiqot davomida kreativ fikrlashning tarkibiy komponentlari, uning rivojlanish bosqichlari hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari bilan bog'liqligi ilmiy asosda izohlanadi. Muallif tomonidan kreativ fikrlashni rivojlantirishning samarali mexanizmlari nazariy jihatdan umumlashtirilib, ularning ta'lim sifatiga ta'siri konseptual yondashuv asosida baholanadi.

Kalit so'zlar

kreativ fikrlash, boshlang'ich ta'lim, nazariy asoslar, metodologik yondashuv, pedagogik jarayon, innovatsion texnologiyalar, ijodiy tafakkur, o'quv faoliyati, rivojlanish bosqichlari, ta'lim samaradorligi, shaxsiy rivojlanish, didaktik tamoyillar.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida uzluksiz takomillashib borayotgan bir sharoitda shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, yangicha yondashuvlarni shakllantirish hamda muammoli vaziyatlarga kreativ yechim

topish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish zaruratini yuzaga keltiradi. Shu nuqtayi nazardan, kreativ fikrlashning nazariy-metodologik asoslarini o'rganish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri sifatida qaraladi. Kreativ fikrlash pedagogik va psixologik manbalarda shaxsning yangilik yaratishga yo'naltirilgan intellektual faoliyati sifatida talqin etilib, u divergent tafakkur, moslashuvchanlik, originallik va g'oyaviy sermahsullik kabi komponentlar orqali namoyon bo'ladi.¹⁰⁴ Boshlang'ich ta'lim jarayonida mazkur sifatlarni shakllantirish o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga tayangan holda amalga oshiriladi, chunki bu davrda obrazli tafakkur, tasavvur va o'yin faoliyatining ustuvorligi kreativlikni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhitni yuzaga keltiradi. Shu sababli ta'lim jarayonini tashkil etishda interfaol metodlar, innovatsion yondashuvlar va o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantiruvchi didaktik mexanizmlarga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi.¹⁰⁵ Nazariy jihatdan kreativ fikrlashni rivojlantirish shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan yondashuv hamda muammoli o'qitish kabi metodologik tamoyillar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular o'quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.¹⁰⁶ Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim konsepsiyalari doirasida kreativlikni rivojlantirish kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'un holda amalga oshiriladi, bu esa o'quvchilarda bilim bilan bir qatorda amaliy va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirishga imkon yaratadi.¹⁰⁷ Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'lim jarayonida kreativ fikrlashning nazariy-metodologik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda uning pedagogik mohiyatini tizimli ravishda ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Kreativ fikrlash muammosi jahon pedagogik va psixologik adabiyotlarida keng o'rganilgan bo'lib, bu borada turli ilmiy maktablar o'ziga xos nazariy yondashuvlarni ilgari surgan. Xususan, kreativlikni o'rganishda uning kognitiv, motivatsion va ijtimoiy jihatlari alohida ajratib ko'rsatiladi. Tahlillarga ko'ra, J.P. Guilford tomonidan ishlab chiqilgan divergent tafakkur nazariyasi kreativ fikrlashni ko'p variantli yechimlar ishlab chiqish qobiliyati sifatida izohlaydi. ¹⁰⁸Ushbu yondashuv keyingi tadqiqotlarda kreativlikni intellektual jarayon sifatida emas, balki shaxsning

¹⁰⁴ Torrance E.P. Creativity in the Classroom. – New York: Harper & Row, 1977. – B. 45.

¹⁰⁵ Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – B. 112.

¹⁰⁶ Nishonova Z.T. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan, 2018. – B. 89.

¹⁰⁷ Muslimov N.A. Kasb ta'limi pedagogikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. – B. 134.

¹⁰⁸ Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – B. 151.

murakkab psixik faoliyati sifatida talqin etishga asos bo'lgan. Shuningdek, E. Torrance tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun maxsus test tizimlari ishlab chiqilgan bo'lib, unda o'quvchilarning originallik, ravonlik va moslashuvchanlik darajasi asosiy indikator sifatida baholanadi.¹⁰⁹ Ushbu yondashuv kreativlikni o'lchash va rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimlarning shakllanishiga turtki bo'lgan. R.J. Sternberg esa kreativlikni "uch komponentli intellekt nazariyasi" doirasida ko'rib chiqib, uni analitik, ijodiy va amaliy intellekt o'zaro uyg'unligi natijasi sifatida talqin etadi.¹¹⁰

Zamonaviy tadqiqotlarda M. Csikszentmihalyi kreativlikni "tizimli model" asosida izohlab, uni shaxs, domen va maydon o'rtasidagi o'zaro ta'sir mahsuli sifatida ko'rsatadi.¹¹¹ Bu yondashuv kreativlikni faqat individual xususiyat emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida ham baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, L. Vygotsky g'oyalariga tayangan tadqiqotlar kreativ fikrlashning rivojlanishi ijtimoiy muhit va hamkorlikdagi faoliyat bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi.¹¹²

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativ fikrlashni rivojlantirishda pedagogik jarayonni tashkil etishning metodologik asoslari muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotning metodologik bazasi sifatida konstruktivistik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va faoliyatga asoslangan o'qitish tamoyillari tanlandi. Konstruktivistik yondashuvga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni mustaqil ravishda konstruktsiya qiladi, bu esa kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi.¹¹³ Shuningdek, metodologik tahlilda ijtimoiy-madaniy yondashuv ham qo'llanilib, u o'quvchining kreativ rivojlanishi muhit, muloqot va hamkorlik jarayonlariga bog'liqligini asoslaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, kreativ fikrlash individual jarayon bilan bir qatorda ijtimoiy interaksiya natijasida ham shakllanadi. Shu asosda, boshlang'ich ta'limda kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayoni interfaol metodlar, muammoli o'qitish va reflektiv tahlil usullarini integratsiyalashgan holda tashkil etilishi zarurligi aniqlanadi.

NATIJAR VA MUHOKAMA. Tadqiqotning nazariy tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish ko'p omilli va tizimli jarayon bo'lib, u o'zaro bog'liq metodologik yondashuvlar asosida samarali amalga oshiriladi. Xususan, kreativ fikrlashning mazmun-mohiyati uning

¹⁰⁹ Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. – Lexington: Personnel Press, 1974. – B. 33.

¹¹⁰ Sternberg R.J. Successful Intelligence. – New York: Simon & Schuster, 1996. – B. 98.

¹¹¹ Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. – New York: HarperCollins, 1996. – B. 47.

¹¹² Vygotsky L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – B. 86.

¹¹³ Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 1950. – B. 120.

tarkibiy komponentlari – divergent tafakkur, moslashuvchanlik, originallik va g'oyaviy sermahsullik orqali namoyon bo'lishi aniqlanib, ushbu komponentlarning rivojlanishi o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish bilan chambarchas bog'liqligi asoslandi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, xususan, obrazli tafakkur va tasavvurning ustuvorligi kreativlikni shakllantirish uchun qulay psixologik zamin yaratishi ilmiy jihatdan umumlashtirildi.

Olib borilgan tahlillar natijasida kreativ fikrlashni rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan hamda kompetensiyaviy yondashuvlarning integratsiyasi eng maqbul metodologik asos sifatida e'tirof etildi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va turli yechimlar ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, interfaol metodlar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish, ularning o'quv jarayonidagi subyektiv pozitsiyasini kuchaytirish hamda bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini yaratishi aniqlandi. Muhokama jarayonida aniqlangan natijalar mavjud ilmiy qarashlar bilan qiyosiy tahlil qilindi va ular bilan muayyan darajada mos kelishi kuzatildi. Xususan, kreativ fikrlashni rivojlantirishda muammoli o'qitish, refleksiv yondashuv va interfaol metodlarning ustuvorligi ilmiy adabiyotlarda ham alohida ta'kidlangan. Biroq, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kreativlikni samarali shakllantirish faqat alohida metodlarni qo'llash bilan cheklanmay, balki ularni tizimli va kompleks yondashuv asosida uyg'unlashtirishni talab etadi. Shu jihatdan, ta'lim jarayonini loyihalashda o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, ularni faol ijodiy faoliyatga jalb etish hamda pedagogik muhitni mos ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, boshlang'ich ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan nazariy-metodologik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi ta'lim samaradorligini oshirishga, o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalarni amalga oshirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari murakkab va ko'p qirrali tizimga ega ekanligini ko'rsatdi. Kreativ fikrlash shaxsning ijodiy faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning shakllanishi divergent tafakkur, moslashuvchanlik, originallik va g'oyaviy sermahsullik kabi komponentlarning izchil rivojlanishiga tayanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh

xususiyatlari, xususan, obrazli tafakkur va tasavvurga moyilligi kreativlikni rivojlantirish uchun qulay psixologik-pedagogik zamin yaratadi. Shu bilan birga, kreativ fikrlashni shakllantirish samaradorligi ta'lim jarayonining qanday metodologik asosda tashkil etilganligiga bevosita bog'liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Olingan natijalarga tayangan holda, kreativ fikrlashni rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlarni o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llash maqsadga muvofiq ekanligi aniqlanib, bu yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va innovatsion g'oyalar ilgari surish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlandi. Shuningdek, ta'lim jarayonida interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishi va ularning o'quv jarayonidagi ishtirokini faollashtirishi isbotlandi. Shu asosda, boshlang'ich ta'lim tizimida kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik shart-sharoitlarni takomillashtirish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish hamda ta'lim mazmunini zamonaviy talablar asosida yangilash zarurligi bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begimqulov U.Sh. Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
3. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.
4. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
5. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 1950.
6. Sternberg R.J. Successful Intelligence. – New York: Simon & Schuster, 1996.
7. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking. – Lexington: Personnel Press, 1974.
8. Isog'aliyevna, YS (2024). "Yaxshilik" tushunchasining aksiologik xususiyatlari. *Xalqaro ta'lim, ijtimoiy fanlar va gumanitar fanlar jurnali*, 12 (4), 1163-1167.
9. Dildora, B., & Shohsanam, Y. (2025). Sodda nutq tadqiqotlarida yangi yondashuvlar. *Fars Xalqaro ta'lim, ijtimoiy fanlar va gumanitar fanlar jurnali*, 13 (5), 634-638.

10. Shohsanam, Y. (2024). Linguistic views on word formation. Innovative developments and research in education.

11. Yigitaliyeva, S. (2021). Konsept va umummilliy konseptlar hamda ularning tadqiqi. *Scienceweb academic papers collection*.